

Lunds universitet

Kandidatuppsats i idé- och lärdomshistoria

ILHK02

Handledare: Henrik Brissman

Höstterminen 2017

Demokratibegreppet hos Elias Canetti
formering av ett perspektiv

Jan Stenfell

Abstract

When Elias Canetti was awarded the Nobel Prize in Literature in 1981 it made him famous to a wider reading public, but his personal acquaintance with a range of European writers had already made him one of the central intellectuals of his time. His works include the novel *Auto da Fé* and his *tour de force*, a collection of aphorisms called *Crowds and Power*. Despite examining the eponymous themes and being released at the height of the Cold War in 1960, it failed to take a strong stance for democracy as a political system. Canetti, who was a Sephardic Jew and a young man during the rise of national socialism in Germany and communist socialism in Russia, despised all those who gathered in crowds, and greatly favoured individualism. A professional faiblesse for intellectual and creative people made him consider them the most fit to rule a nation. Given that, where did he actually stand on democracy?

By using the *ideal type* method developed by Max Weber, this essay determines that Elias Canetti was an advocate of parliamentarism and democracy, even though he did not express it outright. Unsurprisingly, due to his roots in the early 20th Century, he would most likely have favoured a two-chamber parliament that would allot the lion's share of political power to citizens of highest merit.

Innehållsförteckning

Inledning	2
Teoretiskt perspektiv och metod	5
Forskningsläge	7
Demokratibegreppet i <i>Massa och makt</i> som analytisk kategori	11
Analys	14
Diskussion	33
Sammanfattning	36
Slutsats	40
Litteraturförteckning	40

Inledning

Bakgrund, syfte och problem

Elias Canettis verk *Massa och makt*¹ publicerades 1960, mitt under kalla kriget mellan framför allt USA och Sovjetunionen. USA representerade en västerländsk demokratisk ideologi medan Sovjetunionen stod för ett totalitärt, socialistiskt system. Hans politiska ställningstaganden avseende parlamentarisk styrning har inte ansetts vara helt klarlagda, men få, om ens något, försök har gjorts för att i grunden undersöka hans egentliga politiskt ideologiska ståndpunkter. Thomas H. Falk menar att bara preliminärt arbete har lagts ner på att förstå och formulera en grundläggande filosofisk syn från Canettis anteckningar och aforismer och att detta sannolikt beror på att Canetti inte skriver i en sedvanlig diskurs av vetenskapligt skrivande och att hans verk måste tolkas och förtydligas. Denna tolkning återstår att göra: ”Such a study could enhance some of the existing philosophical and comparative anthropological investigations already published by various scholars and lead to an expanded understanding of Canetti’s philosophical concepts”.²

Canetti är intressant på många sätt. Dels representerar han en tradition av forskare som sysselsatt sig med grupp- eller masspsykologi, dels har hans verk påverkat sin samtid, framför allt kanske de litterärt intellektuella, och är publicerade i en sen centraleuropeisk tradition av belästa författare som tar sig an både politiska och existentiella frågor. Canetti har också ett metodiskt, gräns- och diskursövergripande sätt att arbeta, forskningsinriktat, men utan den vetenskapliga grund som ansågs behövas för ett strikt vetenskapligt arbete.

Canetti föddes 1905 i Rutschuk, Bulgarien, som sefardisk jude.³ Efter faderns dramatiska död i London, flyttade familjen 1913 till Wien. Därefter bodde han i Schweiz, Tyskland och åter i London. Hans vetenskapliga disciplin var kemi, vilket ämne han disputerade i 1929. Denna tid behandlas i hans självbiografi, *Facklan i örat, Berättelsen om mitt liv 1921-1931*. Hans naturvetenskapliga examen behandlas närmast som i förbigående:

¹ Originalalets titel *Masse und Macht*.

² Thomas H. Falk, ”Elias Canetti”, *Twayne’s World Authors Series, German Literature, Georgia State University*, (New York, 1993), s 159.

³ *Elias Canetti, Förvandlingens mästare*, (antologi), (München 1985), s 11.

I september 1929, när jag kom tillbaka från Wien från ett andra besök i Berlin, började äntligen något som jag kallade för det ”nödvändiga” livet, nämligen ett liv som bestämdes av personlig inre nödvändighet. Kemin var ett avslutat kapitel, jag hade promoverats i juni och därmed avslutat en studiegång som inneburit ett uppskov för mig och i övrigt var utan betydelse.⁴

Nobelpriset i litteratur 1981 förärades honom främst för hans roman *Förbländningen* (1935)⁵, men också hans analyserande verk *Massa och makt* (1960) hade givit Canetti ett rykte som en europeisk intellektuell författare, inte minst bland författarkollegor i Europa. Canetti umgicks i litterära kretsar och uppehöll tidvis en kärleksrelation med Iris Murdoch. I sitt tal på Nobelbanketten nämnde han fyra personer som hade, inte påverkat hans skrivande, men väl inspirerat honom som människa: Karl Kraus, Franz Kafka, Hermann Broch och Robert Musil⁶.

Elias Canetti anses ibland vara en problematisk författare enligt Thomas H. Falk.⁷

Huvudpersonen i hans enda roman, *Förbländningen*, är starkt misogyn och vissa läsare kan få uppfattningen att detta också gällde författaren själv. Canetti är även starkt moraliserande och inte så lätt att som författare komma in på livet. Hans undersökande metod är närmast antropologisk och genom att blanda in myter i sina berättelser vill han peka på relevanta samhällsproblem, aktuella i Europa under 1900-talet. Framför allt i sin stora framställning av maktens förhållande till massrörelser, vilket sammanställts i hans verk *Massa och makt*, är detta perspektiv förhärskande. Vetenskapligheten i hans exemplifierande myter och berättelser har, som tidigare nämnts, ifrågasatts, men metoden som sådan, liksom hans genomgripande ambition, har hos många renderat Canetti ett rykte som en av de stora centraleuropeiska författarna under 1900-talet.

I sin bok *Massa och makt* problematiserade alltså Canetti i en aforistisk stil begreppen ”massa” och ”makt”. Canetti uppfattas ofta som antitotalitär och kan i sin rädsla för massan även uppfattas som i viss mån antidemokratisk, så hur förhöll sig Canetti till de närmast dikotomiserade ideologierna demokrati och totalitarism? Min uppsats syftar till att undersöka den parlamentariskt ideologiska bild som Canetti ger uttryck för i sin bok *Massa och makt*.

⁴ Elias Canetti, *Facklan i örat, Berättelsen om mitt liv 1921-1931*, (Stockholm 1983), s 371.

⁵ Originalalets titel *Die Blendung*.

⁶ https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1981/canetti-speech.html , 2018-01-06.

⁷ Falk, s viii.

Den explicita frågan att undersöka blir: *Hur tar sig Elias Canettis politiska ståndpunkt avseende parlamentariska system uttryckt i hans verk Massa och makt, med hänsyn tagen till begreppen demokrati och totalitarism?*⁸

Den ideologi⁹ eller det ställningstagande som eftersöks, är således politiskt och hanterar maktindelning och maktkoncentration uttryckta i ideologiska begrepp som demokrati och totalitarism. Sven-Eric Liedman skriver om ideologi: ”Den av allt att döma *vanligaste* innebörden av ordet ”ideologi” – vardagsspråkets innebörd – är neutral. Jag tänker på sammanställningen ”politisk ideologi” med preciseringar sådana som ”liberal ideologi”, ”kommunistisk ideologi” o s v.”¹⁰

Material

Primär- och sekundärmaterial

Källtexten för uppsatsen kommer att bli Canettis verk *Massa och makt*. Boken utkom 1960 och översattes till svenska 1985, fyra år efter att Canetti erhållit Nobelpriset i litteratur för sin roman *Förbländningen*. Som sekundärmaterial kan hans självbiografi räknas och då framför allt den del som behandlar 1921-1931, en period som huvudsakligen tillbringades i Wien. Denna del är betitlad *Facklan i örat – Berättelsen om mitt liv 1921-1931*. Sekundärmaterialiet kommer också att bestå av kommentarer till Canettis verk, samt hans ovan nämnda roman *Förbländningen*. Romanen utspelas i ett hyreshus i Wien och handlar om relationen mellan en intellektuell man och hans hushållerska. Medan mannen är helt upptagen av sina böcker, står hushållerskan för det gemena och vulgära. Hon är, enligt Johannes Edfelt, ”[...]en symbol för massmänniskan”.¹¹

⁸ Definitioner för begreppen demokrati och totalitär, eller totalitarism, kommer att hämtas från Nationalencyklopedin.

⁹ Om begreppet ideologi uttalar sig Terry Eagleton: ”The word ‘ideology’ one might say, is a *text*, woven of a whole tissue of different conceptual stands; it is traced through by divergent histories, and it is probably more important to assess what is valuable or can be discarded in each of these lineages than to merge them into some Grand Global Theory.”, Terry Eagleton, *Ideology, An Introduction*, (London, New York), 1991, s 1.

¹⁰ Sven-Eric Liedman och Ingemar Nilsson, ”Om ideologi och ideologianalys”, *Arachne, texter från Institutionen för idé och lärdomshistoria vid Göteborgs universitet nr 6*, (Göteborg 1989), s 11.

¹¹ *Elias Canetti, Förvandlingens mästare*, s 11.

Teoretiskt perspektiv och metod

2.1 Teoretiska utgångspunkter och avgränsningar

Massan i industrisamhället blev föremål för olika studier i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.¹² Inriktningen var ofta den närmast psykotiska dragningskraft, som massan påstods ha på den enskilda individen. En av förgrundsfigurerna för denna inriktning var Gustave Le Bon, vilken skrev en på den tiden omdiskuterad bok *Massans psykologi* (1895).¹³ Boken torde varit känd av Canetti, men relationen mellan Le Bon's och Canettis verk kommer inte att bli föremål för närmare undersökning i uppsatsen. Inte heller kommer förhållandet mellan massans och individens psykologi, ett ämne bearbetat bland annat av Sigmund Freud¹⁴, att diskuteras.

Uppsatsens inriktning kommer att fokuseras på den politiska ideologi som Canetti kan sägas företräda avseende representation för medborgarna. Företräder således Canetti ett demokratiskt, parlamentariskt statsskick, eller ligger hans ståndpunkt närmare den totalitära statens, styrt av en stark ledare? Hans omvittnade rädsla för massans eller folkhopens makt kan tänkas ha påverkat hans demokratiska syn, samtidigt som han gav uttryck för ett klart avståndstagande från både nazismen och kommunismen. Jag avser att i texten frilägga den implicita ideologiska huvudinriktningen i Canettis *Massa och makt* och därvid *inte* huvudsakligen undersöka vilken kontext manuskriptet blivit till i. Referenser för tillblivelsen av boken har Canetti själv bidragit med och de många skriftliga källor som ligger till grund för verket förtecknas i en litteraturlista mot slutet av boken.

2.2 Metodologiska utgångspunkter

Den ideologianalys som jag avser att göra kommer att omfatta större delen av verket *Massa och makt*, men koncentreras till de delar som närmar sig forskningsfrågan. Syftet med analysen blir att förstå och förklara materialet i avsikt att besvara den teoretiska frågeställningen. Analysen blir närmast aktörscentrerad eftersom föresatsen är att förstå och analysera författarens ställningstagande, snarare än att undersöka argumentationen som sådan.

¹² Staffan Källström, "Massan, eliten och civilisationens framtid", i Nils Runeby (red), *Framstegets arvtagare*, (Stockholm 2002), ss 23-24.

¹³ Originallets titel *Psychologies des foules*.

¹⁴ Behandlat av Freud i *Massenpsychologie und Ich-Analyse* (1920).

De ideologiskt färgade begrepp som Canetti valt som titel, ”massa” och ”makt”, indikerar att det finns en ideologisk grund och ideologiska ställningstaganden i texten. Jag kommer alltså att försöka identifiera och förklara dessa betydelsebärande begrepp och deras förhållande till ideologi. Ideologi kan beskrivas som ”[...] en målinriktad och systematisk sammanställning av politiska ståndpunkter[...]”.¹⁵ Metoden kan då liknas vid vad Evert Vedung kallar ”en innehållslig idéanalys”.¹⁶ Vedung nämner som verktyg att rekonstruera argument, för att därefter knyta samman argumentationen i avsikt att identifiera olika ideologier.

De dimensioner som nämns i Bergström & Boréus bok¹⁷ bedöms vara möjliga analysverktyg för att sortera materialet, förutsatt att dimensionerna anknyter till den frågeställning som ska undersökas. En svårighet som nämns finns emellertid i balansen av dimensioner mellan specifika och vaga.¹⁸ Eftersom analysen kommer att inriktas på frågor om makt och identitet, så kan sannolikt även diskursanalys vara ett tänkbart verktyg¹⁹, men enligt Bergström & Boréus så är denna analysform inriktad på samhällsfenomen där språket står i centrum, varför detta inte primärt verkar vara det mest lämpliga analysverktyget.

Ett, enligt mitt synsätt, bättre sätt att analysera materialet är att använda sig av idealtyper, en analytisk metod som även den finns beskriven hos Bergström & Boréus.²⁰ För att kunna arbeta med idealtyper som verktyg förutsätts att ett analyschema konstrueras.²¹ Praktiska exempel på detta illustreras också av Bergström & Boréus, och analyschemat kan alltså i sin tur användas för att konstruera idealtyper.

En forskare som använt sig av idealtyper²² i humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning är Max Weber. Kieran Allen beskriver Max Webers metodologi i *Max Weber, A Critical Introduction*.²³ Begreppet emanerar från nationalekonomisk teori och Weber betonade att

¹⁵ Göran Bergström & Kristina Boréus, (red.), *Textens mening och makt*, (Lund 2012), s 150.

¹⁶ Evert Vedung, *Det rationella politiska samtalet. Hur politiska budskap tolkas, ordnas och prövas*, (Stockholm 1977), ss 18-19, 25-26.

¹⁷ Bergström & Boréus, (red.), s 164.

¹⁸ Ibid, s 172.

¹⁹ Ibid, s 306.

²⁰ Ibid, s 150-156.

²¹ ”Förutom ismer och exemplet med censurrelaterade ståndpunkter är vår erfarenhet från kandidatuppsatser att idealtyper används i samband med att utforska demokratiuppfattningar [...]”, ibid, s 156.

²² ”Samhällsvetenskapligt begrepp hämtat från Max Weber. Idealtyper är begrepp som renodlar typiska delar av samhällsvetenskapliga fenomen, t.ex. ”kapitalism”, ”byråkrati”, och ”rationellt beteende”.” *NE i tjugo band, en modern och komprimerad version av det stora uppslagsverket*, Band 8, uppslagsord Idealtyper, (Malmö, 2009), s 166.

²³ Kieran Allen, *Max Weber, A Critical Introduction*, (London 2004), ss 68-80.

idealtyper bara var förklarande hjälpmedel (eng. ”explanatory devices”²⁴) för att finna signifikanser i människors agerande. Det avgörande problemet med idealtyper var att de inte var existerande realiteter, de var bara ”typer”, och Weber använde begreppet ”utopiska” (eng. ”utopian”) om dem. Idealtyperna substituerar för det verkliga samhället, men är ändå ett användbart redskap, mer på samhällelig än på individnivå.²⁵

Forskningsläge

I den metodiska ramen innefattas också att granska det aktuella forskningsläget, därvid kommer utblickar att göras bortom primär- och sekundärmaterialet. Vissa analyserande artiklar såsom Michael Mack, *On the Contemporary Relevance of Elias Canetti's Theory of Power*²⁶ kommer att kommenteras, liksom Canettis påverkan på övrig teoribildning, t.ex. Jean Baudrillard.²⁷ Ett flertal verk, både böcker och vetenskapliga artiklar, har utkommit under 1980- och 1990-talen, men därefter har de litterära kommentarerna om Elias Canetti blivit mer sparsamma. Hans relativt begränsade produktion²⁸, liksom tvetydigheten i hans moraliska och politiska ställningstaganden, har sannolikt bidragit till att undersökningarna av Canettis verk verkar vara i avtagande. En stor del av litteraturen är dessutom endast utgiven på tyska, men även bland dessa utgivningar har en rent politisk, ideologisk analys varit svår att finna.

Bland den flora av verk som behandlar Canettis författarskap hör en festskrift, utkommen till författarens 80-årsdag, 25 juli 1985.²⁹ I denna antologi ges en översikt av Canettis idéer och drivkrafter. Texterna kontextualiserar också Canetti bland några av de författare som skildrat första hälften av 1900-talet, såsom Herman Broch, Georg Christoph Lichtenberg och Robert Musil. Vidare ges här kommentarer till det mesta som Canetti skrivit, inte minst till den i denna uppsats behandlade *Massa och Makt*. Idén till boken, enligt Johannes Edfelt, utgick från en fix idé om massornas dragningskraft på människor och hur vi delvis ger upp oss själva för denna massans kraft och boken undersöker också människans psykologiska och filosofiska ställningstaganden i allmänhet. Inte minst (min anmärkning) ger boken en inblick i

²⁴ Ibid, s 77.

²⁵ Ibid, ss 79-80.

²⁶ Michael Mack, ”On the Contemporary Relevance of Elias Canetti's Theory of Power”, i *Orbis Litterarum*, Dec 2008, Vol 63, Issue 6, (2008), ss 441-528.

²⁷ Beskrivs av Douglas Kellner i *Jean Baudrillard – From Marxism to Postmodernism and Beyond*, (Cambridge, 1989).

²⁸ Thomas, H. Falk, s viii.

²⁹ *Elias Canetti, Förvandlingens mästare*, (antologi), (München 1985).

förhållandet mellan individ och samhälle, mellan dragningen mot att låta sig styras eller att själv ta initiativ att styra.

I samma antologi bekräftar Susan Sontag Canettis känsla av språklig och geografisk hemlöshet.³⁰ Canetti var en utpräglad europeisk kosmopolit, som ganska fritt rörde sig inom Europa och behärskade flera språk, det språk han skrev på var dock tyska. Sontag menar att verket *Massa och makt* långsamt destillerar ut kunskap, men med en ständig spänning. Canettis förhållande mellan ”makten” och ”döden” behandlas också av Sontag. Han beskrivs även som anti-hegeliansk och anti-marxistisk³¹, och förkastar begrepp som ”klass” eller ”nation”³², istället undersöker han människans kollektiva uppträdande genom sitt begrepp ”massa”.

Claudio Magris beskriver huvudsakligen den psykologiska sidan av Canetti och hur han försöker bemästra spänningen mellan de intellektuella som grupp och den övriga befolkningen och ”[...] om intelligensen, som besatt av rädsla för livet barrikaderar sig mot det hot och de förförelser som detta att leva innebär [...]”.³³ Man kan här ana (min anmärkning) Canettis problematiska förhållande till demokrati, å ena sidan är han mot den tvingande makten, å andra sidan kan folkets åsikter få konsekvenser i ”mass-riktning” eller i värsta fall i totalitär riktning. Denna ambivalenta inställning blir till en samlad bild i boken *Massa och makt*, men är inte synlig i de enskilda aforismerna.

Magris menar också att Canettis *Massa och makt* är lätt att missförstå, den är resultatet av en ny och djärv metodologi, vilken som resultat visar att den individuella existensen är en omöjlighet. Enligt John Bayley menar Canetti, liksom hans favorithistoriker Herodotos, att berättaren inte behöver bemöda sig om att allt i berättelsen är sant, det viktigaste är att den är sann mot psykologin i det område den är knuten till,³⁴ samt att det avgörande området för både makt och frihet ligger i privatlivet. I samma antologi jämför Salman Rushdie Canettis metod med den som James Frazer använt i sin roman *Den gyllene grenen*, en roman med samma sorts ”vittomfattande lärdom”.³⁵

³⁰ *Elias Canetti, Förvandlingens mästare*, s 22.

³¹ *Ibid* s 33.

³² Canetti använder dock tydligt begreppet ”nation” i berättelsen ”Massymboler för nationerna”, *Massa och makt*, s 173.

³³ *Ibid*, s 44.

³⁴ *Ibid* s 61.

³⁵ *Elias Canetti, Förvandlingens mästare*, s 68.

Thomas H. Falk publicerade 1993 ett verk om Canettis författarskap, huvudsakligen uppdelat efter de texter, böcker och dramer, som Canetti skrivit. I det kapitel som ägnats åt *Massa och makt* delger författaren oss bakgrunden till Canettis bok och tankarna om massan som socialpsykologisk rörelse. Vid publiceringen av Canettis verk blev det kritiserat för att ha utelämnat bland annat Marx teorier om massrörelser som källa.³⁶ Likaså blev han kritiserad för sin ovetenskapliga metod, vilket snarare var en sorts konversation om makt- och massförhållanden. Falk menar också att Canetti ägnar sig åt civilisationskritik bland annat genom att peka på den ökande moderna produktionen i samhället, vilket Canetti menar kan få katastrofala konsekvenser.³⁷ Med lite ”realistisk cynism”³⁸ kan man i Canettis historiska myter se paralleller till västerländska demokratier. Falk avslutar sin bok med: ”In his versatile writings the cosmopolitan Canetti attacks the sicknesses of our age and serves the cause of humanity with intellectual passion and moral responsibility”.³⁹ Författaren (Falk) ansluter sannolikt med detta uttalande Canetti till en demokratins förespråkare.

I sin semiotiska analys av Elias Canetti betonar Robert Elbaz och Leah Hadomi bland annat den överanvändning av metaforer som Canetti använder sig av i *Förbländningen*.⁴⁰ Möjligen kan man se också hans verk *Massa och makt* som en uppräkningslista av metaforer för skeenden i samtiden.

En dialog fördes mellan Canetti och Theodor Adorno i publikationen *Thesis Eleven*⁴¹ från 1996, ger vid handen att de båda anser att självbevarande är viktigt.⁴² Canetti nämner även att symboler för tillhörighet till massan⁴³, såsom nationstillhörighet, är av stor betydelse för hur man agerar, vilket även Adorno anser. Båda betonar dessutom det arkaiska elementet i massorna. Den rena betydelsen av stora människomassor spelade en roll både för nazismens och för fascismens framgångar eftersom den fysiska människomassan är av större signifikans

³⁶ Falk, s 88.

³⁷ Ibid, s 91.

³⁸ ”Realistic cynicism”, Falk, s 102.

³⁹ Ibid, s 159.

⁴⁰ Robert Elbaz och Leah Hadomi, ”Elias Canetti, or, the failing of the Novel”, *American University Studies, Series III Comparative Literature* vol. 57, (New York, 1995), s 7.

⁴¹ ”Established in 1980 *Thesis Eleven* is a truly international and interdisciplinary peer reviewed journal. Innovative and authoritative the journal produces articles, reviews and debate with a central focus on theories of society, culture, and politics and the understanding of modernity.” <http://journals.sagepub.com/home/the>

⁴² Engelska ”self-preservation”. ”Elias Canetti: Discussion with Theodor W. Adorno”, *Thesis Eleven*, Number 45, 1-15, Massachusetts Institute of Technology, 1996, s 2.

⁴³ Engelska ”Crowd”.

än mass-symbolerna. Adorno problematiserar också Canettis kvalitativa ansats för att definiera massan, själv betonar han de kvantitativa aspekterna.

En artikel av David Roberts i samma tidskrift inrymmer en diskussion av olika teoretiska ingångar till begreppet ”massa”. Författaren ger här en inblick i de begrepp och perspektiv som styrts av Max Horkheimer, Theodor Adorno, Elias Canetti och Hannah Arendt respektive, i undersökningar av massrörelser. Utgångspunkten är den stora betydelse som den brittiske forskaren J.S. McClelland givit Canettis verk *Massa och makt*, vilket han (McClelland) menar är ett mästerverk i traditionen av massteori. Roberts menar att det inte finns några tvivel om att massorna har blivit offer i totalitära stater, vilket är skälet till att Canetti så tydligt separerar de två (massa och makt). Dock, menar Roberts, är den *politiska* dynamiken i de båda begreppen identiska; deras inneboende strävan att växa är totalitär i sin strävan genom att den syftar till att förstöra alla gränser. Vidare skriver han:

The ’politics’ of the crowd and power, as defined by Canetti, could therefore be summed up in terms of their common goal of the destruction of the sphere of the political, the realm of instituted power, the state.⁴⁴

”Massa” och ”makt” är således olika begrepp, men rent politiskt så hänger de samman och har utnyttjats som begreppspar i bildandet av totalitära stater.

Michael Mack fokuserar i sin artikel, *On the Contemporary Relevance of Elias Canetti’s Theory of Power*, på Elfriede Jelineks och Thomas Bernhards förhållande till Elias Canetti och det som Jaques Derrida kallade ”politisk autoimmunitet”.⁴⁵ Mack skiljer på den postmoderna ansats som framför allt Bernhard tar och Canettis sätt att närma sig begreppen ”massa” och ”makt”. Medan Canetti vidare tar en mer multidisciplinär ansats, ställer Jelinek upp begreppen i dikotomier; mellan det rationella och irrationella, mellan det primitiva och det civiliserade. Macks avsikt med artikeln är, som titeln antyder, att påvisa den nutida relevansen av Canettis arbeten, främst *Massa och makt*, däremot ges inga direkta ledtrådar till Canettis syn på demokrati som begrepp och ideologi.

⁴⁴ David Roberts, ”Crowds and Power or The Natural History of Modernity: Horkheimer, Adorno, Canetti, Arendt”, *Thesis Eleven, Number 45*, 39-68, Massachusetts Institute of Technology, (1996), s 55-56.

⁴⁵ Min översättning från engelska ”political autoimmunity”(självdestruktiva processer hos demokratin som styrelseform) ”On the Contemporary Relevance of Elias Canetti’s Theory of Power”, i *Orbis Litterarum*, 2008, Michael Mack, (2008,) s 487.

Intressant är Douglas Kellners uppfattning att Jean Baudrillard i sina mer konservativa uttryck har påverkats direkt av Canetti. Kellner menar att Baudrillard under 1980-talet grundar sin cyniska, konservativa syn på individualism på bland andra Elias Canetti.⁴⁶ Canetti, känd för sin dödsförnekelse och sin metafysiska cynism, hade enligt Kellner en stark dragningskraft på Baudrillard, främst i hans artikel *The Year 2000 Has Already Happened* och hans bok *Cool Memories*. Kellner skriver:

Baudrillard shares with Canetti and a conservative tradition a cynical, metaphysical view of human nature, society and politics, which focuses on the selfish, 'evil' and unchanging features of human beings and society. Like Canetti and the conservative tradition of theories of mass society, he sees society as a chaotic conjunction of 'masses' and 'power' – although he presents a more volatilized and pulverized theory of power [...].⁴⁷

Demokratibegreppet i *Massa och makt* som analytisk kategori

Definitioner

Demokrati som begrepp definieras enligt Nationalencyklopedin som folkmakt eller folkstyre; vidare sägs:

[...] En viktig skiljelinje går mellan direkt demokrati, i vilken samtliga medborgare tillsammans fattar de politiska besluten (t.ex. i folkomröstningar), och indirekt eller representativ demokrati, där medborgarna väljer sina representanter, som sedan fattar de politiska besluten. [...]

[...] Den moderna politiska demokratin brukar kallas liberal demokrati och har vid sidan av den nödvändiga folkmakten vissa kännetecken, såsom fri- och rättigheter, rättssäkerhet och maktindelning. Rättigheter som yttrandefrihet och organisationsfrihet uppfattas som en nödvändig förutsättning för att folkmakten ska få genomslag. [...]⁴⁸

Dess motsats eller dikotomi brukar betecknas totalitarism. Detta begrepp definieras enligt Nationalencyklopedin som:

⁴⁶ Douglas Kellner, *Jean Baudrillard – From marxism to postmodernism and beyond*, (Stanford, 1989), ss, 195, 201 och 208.

⁴⁷ Ibid, s 212.

⁴⁸ *NE i tjugo band, en modern och komprimerad version av det stora uppslagsverket*, Band 4, uppslagsord Demokrati, (Malmö, 2009) s 129.

Politiskt system som syftar till kontroll över alla individer och aktiviteter i ett samhälle. Totalitära stater styrs av ett enda parti, som anses stå för den absoluta sanningen och inte får ifrågasättas.⁴⁹

Härmed har vi två motsatspar och ett antal begrepp, som kan användas för att konstruera idealtyper. Enligt Lennart Olausson föreligger det hos forskaren en stor frihet att konstruera relevanta analysmetoder⁵⁰, men konstruktionen av idealtyper i föreliggande uppsats kommer att vara närliggande de scheman som konstruerats av Bergström, & Boréus.⁵¹

⁴⁹ *NE i tjugo band, en modern och komprimerad version av det stora uppslagsverket*, Band 18, uppslagsord Totalitarism, (Malmö, 2009) s 192.

⁵⁰ Lennart Olausson, *Idéhistoriens egenheter, Teori- och metodproblem inom idéhistorien*, (Stockholm 1994), kapitel 1, ss 9-33.

⁵¹ Bergström & Boréus, (red.), ss 151 och 462.

Analysschema

Sålunda kan ett analyschema för frågeställningen, grundat på begreppen *Demokrati* och *Totalitarism* kunna se ut som följer:

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET	Människor har samma värde oavsett kön, kulturell tillhörighet, religion, funktionalitet, sexuell läggning eller ålder	Tendenser till diskriminering av människor som på något sätt avviker från gällande normer eller värderingar
FRIHET	Full yttrande- och rörelsefrihet	Staten avgör graden av yttrande- och rörelsefrihet
RÄTTSSÄKERHET	Rättssäkerhet reglerad i parlamentariskt fastställda lagar. Insyn i rättssystemet	Godtycklig rättssäkerhet utan insyn
MAKTDELNING	Maktindelning via direkta eller indirekta val	Inga val. Makthavare har absolut makt
MÄNNISKOSYN	Människor är autonoma och ska ha lika möjligheter	Människors värde och möjligheter ska bestämmas av deras nivå i makthierarkier
INDIVID/SAMHÄLLE	Individen är medborgare och samhällets viktigaste enhet	Kollektiva värden betonas, makten över individen är absolut
OFFENTLIGT/PRIVAT	Rätten till privat liv är viktig och skyddas i parlamentariskt fastställda lagar	Privat liv accepteras inte. Staten avgör graden av privata sfärer. Ett fritt offentligt rum saknas

Analys

Canettis verk *Massa och makt* är uppdelat i 12 kapitel, i sin tur uppdelade i 106 avsnitt eller aforismer, vilka ibland innehållsmässigt hålls samman nästan enbart av kapitelrubriken.

Kapitlen är rubricerade respektive: *Massan, Flocken, Flock och religion, Massa och historia, Maktens inälvor, Den överlevande, Maktens beståndsdelar, Befallningen, Förvandlingen, Aspekter på makten, Maktutövning och paranoia, Epilog.*

I uppsatsen kommer samtliga kapitel att gås igenom och kommenteras, men analyserna kommer att koncentreras på de kapitel som mer explicit diskuterar makt, eller aspekter på makt, eftersom ”makt”-perspektivet enligt min bedömning av analys-schemat ligger närmare demokrati än begreppet ”massa”. Det perspektiv på begreppet ”massa” som Canetti använder sig av är dessutom mer av psykologisk karaktär och har, enligt författaren själv, sin upprinnelse i två omvälvande händelser i författarens barndom respektive ungdom.⁵² Perspektivet är således inte massan som politisk kraft, utan behandlar snarare graden av inkludering och exkludering.

Diagrammen nedan ska illustrera Canettis ställningstaganden för demokrati eller totalitarism avseende de nämnda idéerna eller begreppen. Ett X i respektive ruta innebär att denna inställning är förhärskande, enligt min bedömning. Canetti är sparsam med tydliga, manifesta, utsagor och det är snarare den latent betydelsen som kommer att anges.⁵³ Diagrammen kommer att sammanställas under kapitelrubriken *Sammanfattning*.

Massan

Hela detta första kapitel består av 24 underrubriker eller aforismer som behandlar massan som företeelse. Här definierar Canetti begrepp som ”sluten” och ”öppen” massa och olika egenskaper som Canetti anser hör samman med viljan eller oviljan att sluta sig samman i grupper eller ”massan”. Religionens roll anges som ”tämjande”⁵⁴ eller neutraliserande avseende flyktbegreppet och vad författaren menar är egenskaper hos massan. Canetti nämner följande fyra egenskaper som gemensamma för hans definition av massa:

⁵² Detta skildras i självbiografen, *Facklan i örat*, Canetti (1983).

⁵³ Bergström & Boréus, (red.), s 149.

⁵⁴ Canetti, *Massa och makt*, s 23.

- Massan strävar alltid att växa
- Inom massan råder jämlikhet
- Massan gillar förtätning
- Massan behöver en riktning

Canetti försöker här att närmast antropologiskt undersöka olika begrepp och företeelser som kan förknippas med ”massan”, gruppen eller samhället. Notoriskt, systematiskt och sociologiskt närmar han sig massan som företeelse och skiljer därvid ut olika typer av massa. I termer av undersökande metod beskriver han och exemplifierar detta ”mass”-begrepp och alla dess egenskaper.

Canetti kommenterar med en utanförståendes blick. När han beskriver människor som grupp verkar det som om han betraktade sig själv som en oberoende observatör, en kritisk iakttagare. Det finns i kapitlet närmast en dubbeltydighet i beskrivningarna och samtidigt som han försöker hålla sig objektiv och neutral så kan en implicit kritik skönjas mot människor som agerar i grupp.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET		
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE		X
OFFENTLIGT PRIVAT		

Flocken

Under ovanstående rubrik undersöker Canetti nästintill etnografiskt olika former av flockbildningar. Den distinktion han gör mellan ”massa” och ”flock” är kronologisk, det vill säga, han anser flocken vara en äldre, mer ursprunglig enhet.⁵⁵ De fyra olika grundformer av flockar som han gör åtskillnad mellan är: jägarflocken, krigarflocken, den klagande flocken och förökningsflocken. Canetti har i sin analys en arkaisk utgångspunkt, en utgångspunkt i ”ursprungliga” beteenden med exempel ofta tagna från tribala samhällen.

⁵⁵ Canetti, *Massa och makt*, s 95.

Vad han ger uttryck för är betydelsen av tillhörighet och inklusion och betonar i detta vikten av kollektiva värden och tillhörighet, vilket Canetti alltså ger en viss positiv värdering även om ansatsen verkar deskriptivt objektiv. I viss mån motsäger han möjligen här den föreställning som han ger uppfattning om i bokens första kapitel.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET		
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE		X
OFFENTLIGT PRIVAT		

Flock och religion

Canetti undersöker och beskriver också religionernas roll och relation till flocken. Från stamsamhällen, vidare till islam och sedan till katolska kyrkan, beskrivs den samlade hopen eller flocken och dess betydelse för religionen. Hänryckningen, att ge upp sig själv för något större, för en gud, är inget som beskrivs som något positivt. Istället blir beskrivningarna närmast ett hån mot människor som deltar i religiösa massrörelser. Förutom detta ges inte många ledtrådar till demokratiska eller totalitära idéer, men ett hävdande av individuell rätt och ansvar ges dock av Canetti.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET		
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE	X	
OFFENTLIGT PRIVAT		

Massa och historia

Detta kapitel är kanske det där Canetti tydligast redogör för sin politiska syn. Förutom den sista aforismen, *Xosa-folkets självförintelse*, så har samtliga berättelser i analysammansättningen getts en egen rubrik med diagram.

Masssymboler för nationerna.

Författaren diskuterar i detta avsnitt nationalism och olika nationella ideologier. Dessa nämns i inledningen i negativa termer såsom ”påträngande” och ”anspråk”⁵⁶, men Canetti pekar även på nationernas roll som sammanhållande för den enskilda människan. Efter ett allmänt resonemang om nationernas roll, där också krigföring nämns, indikerar författaren några nationella särdrag. Här pekas *havet* ut som karakteristiskt för engelsmän och hur viktigt det är att behärska detta. Canetti pekar på hierarkiernas betydelse, med manskap och kapten, för att kunna behärska havet, och vikten av att var och en har sin plats.

När han senare fortsätter med att peka på holländska masssymboler betonas likheterna länderna emellan, trots tidigare krig mellan England och Holland. Canetti fortsätter med Tyskland och ser likheter mellan de raka stammarna i tyska skogar och soldater i den tyska hären. Vidare har fransmännen revolutionen som sin masssymbol och Canetti betraktar Marseljäsen som ”livfull”⁵⁷, och nämner ingenting om de våldsamma inslagen. Stormningen av Bastiljen nämns som en konkret händelse och möjligen med ett anslag som kan tolkas positivt, en revolutionens masskänsla. Vidare nämns schweizarnas nationella självmedvetenhet, som lever trots mångfalden av uttryck av språk och religion. Bergen är masssymbolen i Schweiz och nämns som en försvarslinje. I beskrivningen av judarna återkommer det mångfasetterade, den överlevnadskonst som det judiska folket visat och hur folkets umbäranden hållit dem samman.

Över huvud taget använder sig Canetti mycket av krigsmetaforer och, också i sin beskrivning av nationella masssymboler, vikten av att bevara dessa. Han förhåller sig huvudsakligen neutral i beskrivningen av de olika folkens symboler och man märker en högst egalitär inställning i skildringarna och uppfattningen att alla folk är lika mycket värda. Både tyskar

⁵⁶ Ibid s 173.

⁵⁷ Ibid, s 178, tyska: ”[...]hat das Leben”, *Masse und Macht*, s 203.

och judar omnämns i avsnittet utan att författaren på något särskilt uttryckligt sätt tar ställning eller använder värderande begrepp.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET	X	
FRIHET	X	
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE		X
OFFENTLIGT PRIVAT		

Versaillesfördragets Tyskland

I detta avsnitt vidareutvecklar Canetti sin syn på den ovan nämnda tyska symbolen, skogen-hären. Vidare betonas nazismens framväxt och massans betydelse för detta och författaren är här explicit i sitt avståndstagande från krigets grymhet. Med begrepp som ”blodiga” och ”grymma” ges här ett ställningstagande mot nazismens massrörelse och krigets grymhet som inte kan missförstås. Canetti raljerar dessutom över den militära disciplinen:

I den mån hakkorset antyder en roterande rörelse, är även denna hotfull: Den leder tanken till de brutna lemmarna efter dem som tidigare spikades på steglins hjul.

Ordet kan också öppna en utväg till det militära för många och ställa i utsikt att de åter ska få tillfälle att slå klackarna ihop. I alla händelser förknippar det ett hot om grymma straff med lömskt försåt, och bakom alltsammans, en maning om militärisk disciplin.⁵⁸

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET		
FRIHET	X	
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE	X	
OFFENTLIGT PRIVAT		

⁵⁸ Canetti, *Massa och makt*, s 187.

Inflation och massa

Under denna rubrik avhandlar författaren den inflatoriska penningpolitiken under mellankrigstiden, men också hur Hitler utnyttjade detta i sin propaganda mot judarna. Canetti såg inflationen som en massrörelse och pengar som massymboler. Författaren ger i texten uttryck för ett förakt för rikedom, eller snarare människor som strävar efter att bli förmögna. Han tar också ställning för den enskilda individen och *mot* de samhällsprocesser som hon inte kan påverka.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET	X	
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE	X	
OFFENTLIGT PRIVAT		

Kärnan i det parlamentariska systemet

Canetti diskuterar parlamentarism och menar att även om det inte är den klokaste åsikten som vinner i en parlamentarisk omröstning, så är det viktigt att flertalets vilja får genomslag. Jämlikheten hos parlamentsledamöterna grundas på deras okränkbarhet och respekten ledamöterna emellan poängteras. Han tar också avstånd mot våld och död som beslutsinstrument och är således även i detta stycke uttryckligen *för* demokratiska värderingar.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET	X	
FRIHET	X	
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING	X	
MÄNNISKOSYN	X	
INDIVID/SAMHÄLLE		X
OFFENTLIGT PRIVAT		

Fördelning och förökning. Socialism och produktion

Reglerna för rättvisa är den första av alla lagar, enligt författaren, den handlar om fördelning och har sin upprinnelse i att alla ska få något att äta. Den kräver också som motprestation att alla ska dela på arbetsbördan genom att framställa nyttigheter. Denna arbetsbörda har, enligt

Canetti, hamnat på sned, och ”Detta är i sin enklaste form socialismens innebörd”.⁵⁹ Vidare kritiseras här socialismens anhängare och dess motståndares starka betoning på produktionen. I negativt värderande termer såsom ”produktionshybris” nämns detta, men i övrigt är Canetti någorlunda neutral i sin beskrivning. Enligt min åsikt har Canetti här en implicit kritik mot både socialism och kapitalism till förmån för mer humanistiska värden, vilka, även de, är implicita. Både individuella och kollektiva värden betonas, därav kryss i båda rutorna för Individ/Samhälle.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET	X	
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE	X	X
OFFENTLIGT PRIVAT		

Maktens inälvor

En relativt ingående skildring av den makt som ligger i förtärandet av andra levande varelser ges här av Canetti. Både händer och tänder skildras som maktredskap, men kapitlet ger få indikationer om författarens uppfattning om demokratibegreppet. Författaren anser dock det animaliska besittningstagandet vara ett tecken på makt. ”Den som vill härska över människor försöker förnedra dem, ta ifrån dem deras motståndskraft och deras rättigheter med list tills de är maktlösa som djur inför honom”.⁶⁰ skriver Canetti och poängterar på så sätt människors lika värde.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET	X	
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE		
OFFENTLIGT PRIVAT		

⁵⁹ Ibid, s 196.

⁶⁰ Ibid, s 216.

Den överlevande

Canetti undersöker i kapitlet *Den överlevande* distinktionen mellan att överleva och att dö. I själva överlevandet ligger en maktkänsla, en känsla av att vara mer privilegierad än de som inte klarar att överleva. Författaren nämner såväl krig som epidemier och genom främst historiska exempel visar han på att styrka och makt är väsentliga för att kunna överleva. Implicit finns hos Canetti en kritik över hur orättvist makten är fördelad och över hur makthavare kan skicka andra människor ut i krig. Hans människosyn pekar här på att alla ska ges samma möjligheter att överleva.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET		
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN	X	
INDIVID/SAMHÄLLE		
OFFENTLIGT PRIVAT		

Maktens beståndsdelar

Våld och makt

I avsnittet redogör Canetti för sin uppfattning om skillnaden mellan makt och våld. Genom att införa ett tidsbegrepp, menar han att till makten hör mer tid och mer utbredning, våldet i sin tur är explicit och existerar i nuet. Genom en metafor med katt och mus kan man förstå hans maktbegrepp som att den kan bestå av ett övertag som består av *möjligheten* att ingripa och styra händelseförloppet.

Han menar vidare att de som tror på Gud på något sätt är i Guds makt. Många nöjer sig dock inte med detta och vill att Gud aktivt ska visa prov på gudomligt våld. Framför allt är det islam och kalvinismen som mest traktar efter det gudomliga våldet, en sorts troende av soldattyp, där striden är det sannaste uttrycket för livet.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET		
FRIHET	X	
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE		
OFFENTLIGT PRIVAT		

Makt och snabbhet

Detta avsnitt undersöker snabbheten i maktutövandet, vilken liknas vid en blixtn. Blixten slår till utan förvarning eller kontroll. Ingen vet heller var den kommer ifrån och historiskt har blixten ibland setts som ett gudomligt ingripande. Denna blixtn har människan efterliknat i eldvapen och både blixten och ljudet framkallar i sig själva en rädsla. Canetti betonar här att den fysiska snabbheten i att utöva makt har ökat och att den fysiska makten kan utövas på avstånd. Författaren kritiserar den godtyckliga våldsutövningen, den som sker från håll och ibland genom demaskering. Exempel på detta sätt att utöva makt kan man framför allt hämta från totalitära samhällen; oväntat och utan en klar avsändare.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET		
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET	X	
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE		
OFFENTLIGT PRIVAT		

Fråga och svar

Att fråga innebär att ha makt, att svara innebär en svagare ställning. Canetti analyserar i avsnittet frågandets roll i makthierarkier. Ju mer man svarar, desto mer underkastar man sig den frågande; att fråga är således ett privilegium. De frågor som berör djupast är de om identitet och plats.

Makten i frågandet exemplifieras av Platons dialoger, där Sokrates, stark genom sin vishet, ställer frågorna, men bara rätt sorts frågor. Om man ställer frågor som åsidosätter god sed, så kan man kränka den utfrågade. Förhöret är en situation där frågor ställs utan hänsyn till den

som blir utsatt för det. Ett förhör inleds alltid med frågor kring identitet, såsom namn, boendeplats, civilstånd, ålder etc. Dessa frågor används av förhørsledaren för att bestämma hur man ska ta sig an den förhörde.

Genom sin analys av utfrågandets makt, belyst genom förhöret som exempel, så framkallar Canetti en känsla av utsatthet, som man lätt kan sätta sig in i. Utan att uttryckligen nämna det, så läggs förhöret till de maktmedel som en totalitär stat har till sitt förfogande. Detta sätt att latent uttrycka en åsikt är något som ofta återkommer i Canettis sätt att gestalta ett skeende eller en situation.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET		
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET	X	
MAKTDELNING	X	
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE		
OFFENTLIGT PRIVAT		

Det hemliga

Med en mängd exempel från tribala och antika samhällen visar författaren på vilken makt det finns i att hemlighålla information, att titta. En befälhavare blir en tigare, och när denne väl yttrar sig, så får det ofta form av en befallning.

Canetti blir i detta avsnitt tydlig avseende parlamentarism och fria styrelseformer.

Den misstro man visar alla friare styrelseformer, det förakt man hyser för dem, som om de över huvud taget inte skulle kunna fungera på riktigt, hänger samman med deras brist på hemlighetsmakeri. Debatter i parlamentet utspelar sig bland hundratals människor, själva poängen med dem är att de är offentliga. De mest motstridiga åsikter anmäler sig och mäter sig mot varandra. Till och med sessioner som förklaras hemliga har svårt att verkligen förbli hemliga. Pressens yrkesmässiga nyfikenhet och finansintressena leder ofta till indiskretioner.⁶¹

⁶¹ Ibid, s 308.

Författaren visar här inte bara den fria parlamentarismens roll, utan också vikten av att ha en fri press, en press som fritt kan ställa frågor. Att diktaturer kan få ett anseende beror enligt Canetti mycket på att människor har en tendens att glorifiera det hemliga. Meningen ”Det brukar håfullt sägas att allt blir *sönderprat* i demokratierna”⁶² antyder Canettis metod att ikläda sig ”folkets” eller ”samhällets” röst, där denna röst blir till ett ”man”. Detta ”man” blir av författaren också lite förlöjligt och pekar på den vikt som Canetti lade vid bildning. ”Massan” blir här nedvärderad, såsom mindre insiktsfull och sämre bildad, och låter påskina att Canetti värderade de människor som hade högre utbildning lite högre.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET		
FRIHET	X	
RÄTTSSÄKERHET	X	
MAKTDELNING	X	
MÄNNISKOSYN		X
INDIVID/SAMHÄLLE		
OFFENTLIGT PRIVAT		

Att döma och fördöma

Canetti redogör här för människans förkärlek för att döma andra och på så sätt skapa ojämlikheter mellan människor. Genom att ta på sig rätten att fördöma andra människor, sätter man sig själv på en piedestal och som självutnämnd domare sätter man sig över andra människor. Författaren liknar detta vid en sjukdom och menar att den omfattar nästan alla. Man tillskriver sig domarens makt och är bara skenbart neutral, men tar sig alltså rätten att uttala sig eller handla nedlåtande mot andra.

Det är en process av inkludering och exkludering. Canetti kallar det för ”tendensen att bilda fientliga flockar”⁶³ och menar att det är en följd av vårt dualistiska förhållande till världen. Han tar alltså i detta kapitel mycket tydligt ställning *för* ett jämlikt samhälle och ifrågasätter rättigheten att sätta sig över och nedvärdera andra människor.

⁶² Ibid, s 308.

⁶³ Ibid, s 311.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET	X	
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET	X	
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE		
OFFENTLIGT PRIVAT		

Förlåtelsens makt. Nåden

I detta kapitel går Canetti vidare och diskuterar den makt det innebär att kunna förlåta. Det är en generell makt, en makt som varje människa äger. Han menar vidare att makthavare aldrig är uppriktiga i sina förlåtelse, och kan förbehålla sig förlåtelse i utbyte mot underkastelse. Det är till och med så att förbud kan finnas till för att ge större makt åt den som kan straffa och/eller förlåta överträdelse av förbuden. Även tidpunkten för förlåtelse kan spela en stor roll, om förlåtelsen sker i sista stund, så värderas förlåtelsen högre.

Canetti gör en jämförelse med Bibelns Gud och menar att också här ser man en makthavare som, eftersom han är allseende, också kan se igenom falskheten i förlåtelse. Författaren formulerar sålunda en kritik mot religionen och de benådningar som ytterst är en komprimerad makthandling.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET	X	
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET	X	
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN	X	
INDIVID/SAMHÄLLE		
OFFENTLIGT PRIVAT		

Befallningen

Befallningen som flykt och som tagg

Under denna rubrik diskuteras befallningen som maktmedel och speciellt det som Canetti benämner flyktbefallningen. Bakom denna typ av befallning ligger ofta ett dödshot, ett hot som inte behöver bli verklighet, just eftersom det finns en möjlighet att fly. Hotet övergår

alltså i en befallning: att fly! Befallningen kan inte diskuteras, alltså föreligger mellan kontrahenterna, den som befaller och den som befallas, en stor skillnad i makt. En befallning som har blivit åtlydd lämnar enligt författaren kvar en tagg hos den som flytt, en påminnelse om svaghet, som det är svårt att bli fri från.

Canetti pekar återigen på den ojämlikhet i makt som existerar och vad den kan göra med människor. Den som blir åtlydd stärker sin tro på sig själv, medan det motsatta sker hos den som lyder. I kapitlet kritiserar Canetti makthierarkierna i samhället och förespråkar enligt min mening ett mer egalitärt samhälle, möjligen ett sorts maktjämligt samhälle.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET	X	
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN	X	
INDIVID/SAMHÄLLE		
OFFENTLIGT PRIVAT		

Canetti fortsätter sedan i detta kapitel med liknande maktkritik med befallningen som gemensam nämnare. Han skiljer på olika typer av befallningar, men gemensamt för dem är att de förutsätter en maktsituation, som Canetti uppfattar som i någon mån orätt. Han synliggör olika befallningsnivåer i ett stratifierat samhälle och analyserar de situationer som uppstår genom befallningar.

Förvandlingen

Canetti anser att människans förmåga att förvandla sig har givit henne maktfördelar gentemot andra levande varelser och han undersöker i kapitlet olika typer av förvandlingar som människan kan genomgå. Synvillor vid alkoholförgiftning, likväl som användande av masker och efterföljande demaskering går igenom. Först när författaren i slutet av kapitlet beskriver slaveri kan vissa aspekter på demokratiska värderingar skönjas, främst när Canetti i flera avseenden jämför slavens tillstånd med husdjurens. Dock undviks i kapitlet tydligt värderande ord, men en implicit kritik mot husbondens nedvärdering av slavens människovärde finns.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET	X	
FRIHET	X	
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN	X	
INDIVID/SAMHÄLLE		
OFFENTLIGT PRIVAT		

Aspekter på makten

Om människans ställningar – vad de säger om makt

I detta kapitel behandlar Canetti de fysiska uttryck av makt som förekommer där människor samlas. I ett avgränsat rum med människor är det analytiskt möjligt att avgöra vem som har högst samhällelig status eller vars ställning värderas högst i gruppen. Framför allt är det i fysiska lägesförändringar som maktinnehållet kan avläsas, i övergången från en ställning till en annan. Ståendet, som ger intryck av att man har krafter kvar, ställs mot sittandet, liggandet, hukandet och knäandet. Ståendet intar emellertid en särställning. Som stående hälsar man oftast varandra och mötesplatser med enbart stående personer är oftast mer jämlika än andra. Att ”mingla”, att utan åthävor kunna gå sin väg eller att ha friheten att vända sig *från* respektive *till* någon ger en känsla av frihet och ingen ”placeras över den andre”.⁶⁴

Sittandet i sin tur innebär en särställning avseende makt. Genom att erbjudas möjlighet att sitta är man åtskild från de som tvingas stå och stolen som objekt härstammar från tronen, som är förbehållen de som har makt. I sittandet betonas värdighet och kroppslig tyngd, egenskaper som författaren menar kan knytas till begreppet makt.

Canetti diskuterar således ingående de subtila makthierarkier som olika kroppsställningar kan innebära i förhållande till varandra och gör en djupanalys av människans olika viloställningar. Den centrala utgångspunkten är makt och hur den förkroppsligas genom enkla uttryck där de olika ställningarna blir till tecken eller symboler. I positiva termer skildras jämlikhet och frihet.

⁶⁴ Ibid, s 405.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET	X	
FRIHET	X	
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE		
OFFENTLIGT PRIVAT		

Dirigenten

Samma perspektiv som i människans ställningar (ovan) har Canetti när han diskuterar den roll som en dirigent har i en orkester. Dirigenten *står upp*, han står *ensam* och han står *upphöjt*. Denna speciella roll är dock temporär och när musikstycket är slut tappar dirigenten den ledarroll som han har tagit på sig. Canetti poängterar i kapitlet det egalitära i att alla orkestermedlemmar känner sig sedda, men samtidigt som symboler för makt och former för utövandet diskuteras, så menar författaren också att en absolut ledare behövs för att ett musikstycke alls ska kunna uppföras. Den roll som dirigenten får och Canettis val av exempel på absolut makt pekar mot att författaren är emot oordning och inser vikten av en oinskränkt ledare i vissa fall.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET	X	
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE		X
OFFENTLIGT PRIVAT		

Ryktbarhet

I detta kapitel, som är kort, skildrar Canetti den äregirighet som skiljer den rike, den mäktige och den ryktbare. Författaren beskriver i förringande ordalag dessa olika typer av äregirighet och kritiserar således samtliga.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET		
FRIHET	X	
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE		
OFFENTLIGT PRIVAT		

Tidsordningen

I denna text analyserar Canetti den akt som ligger i att som härskare kunna bestämma en tidsordning. Tidsordningen anser Canetti vara viktig för att en civilisation ska kunna samlas till gemensamma företag. Ingenting i texten indikerar något tecken på demokrati eller totalitarism.

Hovet

I den korta aforismen *Hovet*, skildras det maktcentrum som existerar runt en härskare. Canetti menar att undersåtar här nästan utplånar sig själva för att tjäna makthavaren. Hovfolket blir också föredömen för andra medborgare genom sin underdåniga inställning till makten. I nedlåtande termer skildrar författaren de som på detta sätt ägnar sitt liv åt att tjäna och tillfredsställa makthavare.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET		
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN	X	
INDIVID/SAMHÄLLE	X	
OFFENTLIGT PRIVAT		

Kejsaren av Bysans på sin växande tron

Under denna rubrik fortsätter Canetti att föraktfullt uttala sig om de människor som bokstavligen böjer sig helt för makten. Canetti skriver: ”Den ene *förnedras* för att *upphöja* den andre”⁶⁵ i sin skildring av hur ett sändebud träffar en kejsare. I dessa framställningar av hur medborgare möter härskare har Canetti svårt att hålla inne sin indignation över hur människor tvingas förödmjukas inför sådana möten. Författaren verkar nästan förespråka ett samhälle

⁶⁵ Ibid, s 418.

utan sådana maktstratifieringar och har således svårt att acceptera rådande maktordning både historiskt och i nutid.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET	X	
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN	X	
INDIVID/SAMHÄLLE	X	
OFFENTLIGT PRIVAT		

Paralytikerns storhetsidéer

I rubricerat kapitel blir Canetti mer komplex. Han använder begreppet paralytisi som ett begrepp för att inte kunna hantera sina idéer, att ha ett rent sjukligt storhetsvansinne. I beskrivningen av människor med denna sorts paralytisi blir författaren själv nedsättande, han skildrar dessa inte utan förakt, och hamnar således själv i den roll att döma och bedöma andra, som han beskriver i förringande termer och visar på tendenser till diskriminering.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET		X
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE		
OFFENTLIGT PRIVAT		

Maktutövning och paranoia

Afrikanska kungar

Under ovanstående rubrik behandlar Canetti bland annat initiationsriter.

Sultanen av Delhi: Muhammad Tughlak

Här beskrivs de krig och den grymhet som en sultan i Delhi utsatt sitt folk för. Canetti visar sitt ogillande av detta maktmissbruk genom att skildra det närmast perversa dödandet och de panegyriker som makten aldrig saknat. Hans kritik av den absoluta makten är uppenbar.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET		X
FRIHET	X	
RÄTTSSÄKERHET	X	
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN		
INDIVID/SAMHÄLLE		
OFFENTLIGT PRIVAT		

Fallet Schreber. Första delen och Fallet Shreber. Andra delen.

Canetti beskriver i dessa aforismer hur en domare från Dresden⁶⁶ bryts ner av sina paranoida tankar och gärningar och vill med detta påvisa att samma tankegångar ligger bakom både paranoia och varje form av maktutövning ”[...] önskan om att röja de andra ur vägen för att själv bli den ende eller, i den mildare form som makthavare ofta har vidkänt sig, önskan att utnyttja de andra för att med deras hjälp bli den ende”.⁶⁷ I citatet och i kapitlet för övrigt märks ett tydligt avståndstagande från de innehavare av makt som för sin egen makts skull utnyttjar och profiterar på andra. Canetti företräder således här ett i huvudsak likställt politiskt system.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET	X	
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING		
MÄNNISKOSYN	X	
INDIVID/SAMHÄLLE		
OFFENTLIGT PRIVAT		

⁶⁶ Domaren i fråga hette Daniel Schreber och hans sjukdomsfall har även analyserats av Sigmund Freud.

⁶⁷ Canetti, *Massa och makt*, s 481.

Epilog

Att bli kvitt den överlevande

I sista kapitlet, benämnt epilog, betraktar Canetti människans samhällliga villkor. Utgångspunkten är de krassa produktionsvillkor som människan ställer upp för sig själv. Han menar att de s.k. klagoreligionerna håller på att tappa mark och de allt mer rationella värderingarna håller på att ta över och att detta gäller både i socialistiska och kapitalistiska samhällen.⁶⁸ I påståendet ryms också en allmän civilisationskritik, en kritik mot att humanistiska värden håller på att tappa mark, men också en öppen kritik mot vapenproduktion och ”Bomben”. Författaren anser också att den enda som kan överleva är den ensamma skapande människan, som i detta skapande gjort sig förtjänt av att överleva, men att detta endast är förbehållet några få. Om Canetti, vilket är sannolikt, anser sig tillhöra dessa få, så finns här ännu ett exempel på hans i grunden ojämlika syn på människan. Om han själv tillhör en elit, så har han därmed deklasserat de grupper och individer som inte är skapande eller välutbildade.

I sin epilog tar Canetti också starkt avstånd från nationalsocialismen i påståendet:

Som medel till snabb förökning har kriget i nationalsocialismens Tyskland uttömt sig själv i ett utbrott av arkaisk natur och – får vi väl ändå hoppas – gjort slut på sig självt.⁶⁹

Den samhällliga asymmetri han företräder när han anser skapande, intellektuella människor som mer förtjänta av att överleva, tolkas nedan som en ojämlik människosyn. Däremot så företräder Canetti i sitt avståndstagande från kapitalism, socialism och nationalsocialism, tankegångar som i nedanstående tabell markeras som individcentrering och en positiv inställning till maktdelning via ett parlamentariskt valsysteem. Hans humanistiska syn renderar en markering i fältet ”Rätten till privat liv är viktig och skyddas i parlamentariskt fastställda lagar”.

⁶⁸ Ibid, s 486.

⁶⁹ Ibid, s 486.

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET		X
FRIHET		
RÄTTSSÄKERHET		
MAKTDELNING	X	
MÄNNISKOSYN		X
INDIVID/SAMHÄLLE	X	
OFFENTLIGT PRIVAT	X	

Diskussion

Trots genomgång av ett avsevärt antal böcker, artiklar och kommentarer till Elias Canettis verk, så ges ingen helt klar och uttrycklig bild av hans syn på demokrati. Få forskare, om någon, verkar ha närmare undersökt vilken syn på parlamentarism eller demokratiska system som Canetti förespråkar. Canetti själv verkar sorgfälligt undvika denna raka fråga och, uppvuxen i en tid med högljudda företrädare för olika, ibland konträra, politiska system, så verkar inte Canetti vilja klart ge uttryck för sin syn på demokrati; ett politiskt system där alla ges samma möjligheter att påverka. Hans syn på demokrati får man således försöka finna latent i de texter om makt- och massfenomen som han har publicerat. Susan Sontag skriver:

Mycket i *Masse und Macht* är beroende av ett latent eller omedvetet science-fiction-bildspråk med saker, eller delar av saker, som blir kusligt autonoma; oförutsebara rörelser, tempi och volymer. Canetti förvandlar tiden (historien) till rymd, i vilken en sällsam uppsättning biomorfa enheter – de olika formerna av Massan, Det stora odjuret – uppträder.⁷⁰

I hela sitt oeuvre har Canetti bearbetat i stort sett samma frågeställningar. Massornas känslöstämningar, maktens psykopatologi och individens roll gentemot samhället är de huvudsakliga problemställningar som sysselsatt Canetti livet ut.⁷¹ Det är dock ingalunda så att dessa problemställningar ges enkla förklaringar eller hanteras på ett sätt så att de är lätta att förstå. Som den europeiske intellektuelle han var, har han istället vävt in såväl frågeställningarna som sina svar på dessa i en roman, i dramer, i en samlingsvolym aforismer och i en del andra texter.

⁷⁰ Falk, s 32.

⁷¹ <https://www.britannica.com/biography/Elias-Canetti>, 2018-01-02

Den arbetsmetod som Canetti valt är alltså att i olika livsberättelser integrera frågeställningarna och sen får läsaren själv fatta sina slutsatser efter detta. Framför allt i samlingsvolymen *Massa och makt* har författaren vävt samman ett stort antal berättelser till en sorts epos över mänskliga beteenden och förhållningssätt. Efter att i ungefär 25 år ha arbetat på detta verk, så ansåg sig Canetti ändå bara vara halvfärdig när verket publicerades 1960. De genomgripande händelser som format hans liv, såsom upploppet mot regimen i Tyskland 1922 med anledning av Walther Rathenaus död, liksom Canettis förhållande till kvinnor, är också bland de som gett avtryck i hans litterära produktion.

Det politiskt mest tydliga verket är ändå *Massa och makt*, dock ger här inte *alla* Canettis korta texter, eller aforismer, några ledtrådar till frågeställningen om hans förhållande till demokrati. Canetti använder genomgående sina egna definitioner, han är visserligen väl beläst, men kan också kritiserats för att han inte använder sig av beprövade begrepp, massan som företeelse var ju redan tidigare väl undersökt. Vid en första genomgång verkar verket vetenskapligt uppbyggt, med ca 350 referenser. Canetti nämner själv att han omöjligt kan räkna upp alla de böcker som påverkat verket⁷², men anslaget är ändå vetenskapligt i så måtto att citat, avgörande verk och viktiga källskrifter tagits med som referenser. Ingen tvekan märks heller i författarens ansats, alla uppgifter verkar vara vetenskapligt reliabla. Stark kritik har ändå riktats mot verket. Saul Bellow låter en av sina huvudpersoner kalla verket en ”gruesome and crazy book”.⁷³ Vidare menar David Roberts att det inte är märkligt att samhällsvetare har hållit distans till verket, eftersom det saknar teoretisk appropriering.⁷⁴ Canetti har nämligen (enligt Roberts) hoppat över all tidigare forskning kring massor och gruppsykologi i sin bok. *Massa och makt* behandlar annars just det fält som kan betecknas ”politisk sociologi” (min anmärkning), ett ämnesområde i vardande under 1950- och 1960-talen.⁷⁵

Ett av de tidiga viktiga verken som just avhandlade massan som idé och företeelse var Gustave Le Bon's bok *Massans psykologi* (nämnd ovan). Le Bon har ett något annorlunda perspektiv, han är mer ödmjuk i sin argumentation, men har inte desto mindre också gjort tydliga klassificeringar och indelningar av massan. Under rubriken *Politiska och sociala institutioner* skriver han:

⁷² Canetti, *Massa och makt*, s 499.

⁷³ David Roberts, s 39.

⁷⁴ Ibid, s 39.

⁷⁵ ”Political sociology can be defined as the study of the interrelationship between society and polity, between social structures and political institutions”, Seymour Martin Lipset, ”Political Sociology”, i N.J.Smelser (red) *Sociology: An Introduction*, New York, 1967.

Ganska allmänt råder ännu uppfattningen att institutioner kan råda bot på samhällsbrister, att nationernas framsteg bero av regeringar och författningars fullkomnande och att sociala omvälvningar kan ske genom påbud och förordningar. [...] Erfarenheten har inte lyckats skingra denna fruktansvärda villfarelse, och förgäves har filosofer och historieskrivare bevisat dess orimlighet.⁷⁶

Le Bon tror alltså på massans och individernas inneboende egenskaper, mer än de politiska systemens möjligheter att påverka och avhandlar heller inte politik i någon större utsträckning. Canetti har sannolikt varit införstådd med Le Bon´s idéer och begrepp, men referenserna till Le Bon saknas helt i *Massa och makt*, vilket möjligen kan betraktas som ett avståndstagande.

Synen på Canetti varierade mycket enligt William Collins Donahue.⁷⁷ Generellt så värderades han högre utanför den akademiska världen, bland sina författarkollegor. Han betraktades ofta som multidisciplinär, något som han sannolikt inte skulle haft något emot, eftersom hans metod för undersökning var just att utifrån olika disciplinära ståndpunkter komma fram till ett samlat adekvat resultat. Enligt Donahue har *Massa och makt* en klar semiotisk status och bland annat menar han om de nationalsymboler som Canetti beskriver, att: ”For Canetti they demonstrate but also extend in some inexplicit manner a prior thesis; as such, they do not simply supply explanations, but also demand interpretation”.⁷⁸ Det samma, menar jag, kan sägas om hans politiska uppfattning; den återfinns immanent i de åsikter han uttrycker om företeelser, synen på andra människor och nationer, hans föreställning om samhällsföreteelser, och måste bli föremål för tolkning.

Canetti fokuserar också, enligt min uppfattning, för ensidigt på massans negativa påverkan på individen. Stora delar av forskningen visar annars på den positiva sidan av social tillhörighet och att individer och grupper interagerar processuellt och är ömsesidigt beroende av varandra. Till exempel skriver Lennart Lundquist: ”Flockens närvaro i massamhället i form av individnätverk är sannolikt en förutsättning för att komplicerade styrsystem, med formellt reglerade organisationer och institutioner, ska kunna fungera. Individnätverken för in människans sociala egenskaper i de formella konstruktionerna”.⁷⁹

⁷⁶ Gustave Le Bon, s 76.

⁷⁷ William Collins Donahue, ”Good-Bye to All That: Elias Canetti’s Obituaries” i Dagmar C.G. Lorenz (red.), *A Companion to the works of Elias Canetti*, (New York, 2004), s 26.

⁷⁸ Ibid, s 35.

⁷⁹ Lennart Lundquist, *Flocken i massamhället*, (Lund, 2011), s 98.

Sammanfattning

Nedan ges en kort sammanfattning om Canettis syn på några begrepp som hör samman med politisk ideologi och därmed begreppet demokrati:

Canettis syn på nationer och nationalism

Författaren nämner rubricerade begrepp ett flertal gånger i *Massa och makt*. Det finns ett kapitel betitlat *Massa och historia* och en längre aforism med rubriken *Masssymboler för nationerna*.⁸⁰ Här ger Canetti uttryck för sin syn på vissa europeiska nationaliteter och deras särdrag. Hans närmast semiotiska uppräknning av nationella symboler bibringar läsaren en uppfattning av att författaren betonar nationernas roller och symboler som sammanhållande, men man kan också ana ett stråk av ironi i beskrivningen. Canetti inleder kapitlet:

Die Versuche, den Nationen auf den Grund zu kommen, haben meist an einem wesentlichen Fehler gekrankt. Man wollte Definitionen für das Nationale schlechtin; eine Nation sagte Man, ist dies, oder eine Nation ist jenes. Man lebte in Glauben, dass es nur darauf ankäme, die richtige Definitionen zu finden.⁸¹

Här motsäger Canetti närapå sig själv eftersom vad han senare åtar sig är just att finna symboler för de olika nationerna. Detta kan man tolka antingen som ironi, eller som att Canetti ser sig själv som mer lämpad än tidigare författare att kunna karakterisera nationer. Oavsett, är det svårt att finna någon gradering eller värdering av olika nationer, men man kan tolka de nationella symbolerna som värdefulla för att hålla samman nationerna. Canettis fruktan för den okontrollerade massan kan överföras också på nationell nivå; nationerna behövs för att ordningen ska upprätthållas.

Canettis syn på nationalsocialism

Canettis syn på nationalsocialismen uttrycks tydligt. Hitler beskrivs i nedsättande ordalag⁸² och under rubriken *Inflation och massa* skriver han om inflationens negativa inverknings:

Som föremål för denna benägenhet kom Hitler under den tyska inflationen att utse judarna. De var som skapta för ändamålet: Deras gamla samröre med penningen, vars rörelse och värdeförändringar de hade en sorts traditionell insikt

⁸⁰ Originalalets rubrik: "Massensymbole der Nationen".

⁸¹ Elias Canetti, *Masse und Macht*, s 197.

⁸² Elias Canetti, *Massa och makt*, ss 185-186.

i; deras duglighet när det gällde spekulativ verksamhet; deras tendens att skockas på börserna, där deras uppträdande skarpt kontrasterade mot tyskarnas militära ideal för uppförandet [...] Den enskilde juden var ”ond”: Han stod på god fot med penningen när ingen annan begrep sig på den längre och helst inte vill ha något att skaffa med den längre.[...] I sin behandling av judarna upprepade nationalsocialismen i minsta detalj inflationsprocessen. Först angrep den dem som onda och farliga, som fiender. Därefter förringades de mer och mer. Eftersom nationalsocialisterna själva inte hade tillräckligt många av dem, samlades de ihop från de erövrade länderna. Till sist betraktades de nästan som *ohyra*, som ostraffat kunde förintas i miljontal.⁸³

Canetti kritiserar således starkt nazisterna och nationalsocialismen som sådan. Även under rubriken *Epilog* (se ovan) tar han starkt avstånd från nationalsocialismen, vilket naturligtvis inte är märkligt såsom själv varande sefardisk jude.

Canettis syn på socialism

Under rubriken *Flocken* betonar Canetti angelägenheten av att äga kollektiva värden, men framför allt i betydelsen att hålla samman nationen, inte, som jag tolkar det, i ett egalitärt syfte. Den franska revolutionen nämns senare i boken som ett positivt särmärke, den ryska nämns bara i förbigående. I kapitlet *Fördelning och förökning. Socialism och produktion*, nämns socialismen förhållandevis neutralt. En viss subtil kritik kan märkas, såsom i meningen: ”I de länder som sätter särskilt stort värde på ”proletariatet” – länder där stora kapitalanhopningar på enskilda händer förhindras – står den allmänna *fördelningens* problem teoretiskt såsom likvärdiga vid sidan om *förökningens* problem”.⁸⁴ Canetti riktar också kritik mot den fokusering på materiell produktion som ofta kännetecknar socialistiska system. I en aforism betitlad *Makt och snabbhet* kritiseras den godtyckliga våldsutövningen⁸⁵, vilken, enligt min mening, främst utövas i totalitära samhällen, alltså en kritik också mot socialistiska samhällen. Under rubriken *Befallningen som flykt och som tagg* kritiseras den ojämlika

⁸³ Ibid, s 192.

⁸⁴ Ibid, s 198.

⁸⁵ Ibid, s 296.

fördelningen av makt, vilket också det kan ses som en företeelse i socialistiska samhällen med absolut makt, ofta endast förbehållen partiföreträdare, och utan allmänna val.

Canettis syn på parlamentarism

I *Massa och makt* finns en kort aforism tillägnad parlamentarismen, *Kärnan i det parlamentariska systemet*. Här märks Canettis arkaiska syn på samhället i det att han menar att omröstningarna i parlamentet motsvarar och ersätter de blodiga slag som tidigare utkämpats rörande olika politiska viljor,⁸⁶ man avstår från döden som beslutsinstrument.⁸⁷ Även om det inte klart uttalas så kan man anta att Canetti är positivt inställd till att omröstning blir det styrkeinstrument som ersätter det explicita våldet. Han poängterar också den jämlikhet⁸⁸ som ersatt våldet som utslagsgivande vid oöverensstämmelse i åsikter. Dock betonar han att flertalets åsikter inte behöver vara det klokaste valet, men böjer sig för de politiska spelreglerna.

Även under rubriken *Det hemliga* behandlar Canetti parlamentarism. Han skriver där: ”Debatter i parlamentet utspelar sig bland hundratals människor, själva poängen med dem är att de är offentliga”.⁸⁹ Canetti talar här tydligt till parlamentarismens och därmed demokratins fördel.

Sammanställning av diagram

Vid en genomgång av de diagram som upprättats, har utfallet blivit enligt nedan:

IDÉER OCH BEGREPP	DEMOKRATI	TOTALITARISM
JÄMLIKHET	13X	3X
FRIHET	9X	
RÄTTSSÄKERHET	6X	
MAKTDELNING	4X	
MÄNNISKOSYN	8X	2X
INDIVID/SAMHÄLLE	7X	6X
OFFENTLIGT PRIVAT	1X	

⁸⁶ Ibid, s 193.

⁸⁷ ”Das Feierliche in all diesen Verrichtungen entstammt den Verzicht auf den Tod als Instrument der Entscheidung”, Elias Canetti, *Masse und Macht*, s 222.

⁸⁸ Tyska ”Die Gleichheit”, Elias Canetti, *Masse und Macht*, s 221.

⁸⁹ Elias Canetti, *Massa och makt*, s 308.

En kvantifiering ger alltså vid handen att de kriterier som kännetecknar demokrati, enligt tidigare definition, klart indikerar att Canettis politiska ståndpunkter ligger närmare demokrati än totalitarism. För att undvika alltför stora validitetsproblem ska inte denna kvantifiering uppfattas som mer än ett riktmärke.⁹⁰ Även om resultatet rent kvantitativt klart fallit ut till demokratins fördel, så är de textdelar där Canetti vill höja sig från mängden, massan, och bara erkänna motsvarande intellektuella författare eller forskare som jämbördiga, problematiska ur demokratisk synpunkt, men framför allt ur ett människorättsperspektiv.

Om själva grunden för demokratin sålunda utvidgas och också bottnar i en syn på andra människor, inte bara som jämlika, utan också som jämbördiga, så är det svårt att påstå att Canetti fullt ut omfattar demokrati som idé. Tre grundläggande resultat kan dock konstateras:

1. Det råder knappast någon tvekan om att Canetti tar klart avstånd både från rå kapitalism, socialism och från nationalsocialism. Detta per se behöver naturligtvis inte innebära att han är en demokratins förespråkare, men att han är *för* en folkvald parlamentarism, verkar vara en rimlig analys. Hans i grunden fullödiga tro på starka ledare och en sorts meritokrati, med intellektuella också på ledande politiska poster är inget som motsäger demokrati i termer av en folkvald församling. Däremot verkar han se en nödvändig social stratifiering i fungerande samhällen, med välutbildade och kreativa folkvalda politiker i ledningen.
2. Ett annat rimligt antagande är att Canetti fullständigt tar avstånd från någon form av totalitära system. Vid flera tillfällen kommer hans avsky eller missnöje fram med maktens män som utnyttjar denna sin makt mot andra individer.
3. En annat befogat antagande är att hans inte helt jämbördiga syn på människor medverkat till att Canetti inte heller fullt uttalat förespråkar ett system där alla har samma möjligheter till makt eller till att påverka. De så kallade tvåkammersystem⁹¹ som var vanliga i början av och under mitten av 1900-talet, gav visserligen alla människor möjlighet att rösta, men rösterna vägde olika tungt. Icke desto mindre finns dessa system inom den kategoriska definitionen av demokrati.

⁹⁰ Bergström & Boréus, (red.), s 173.

⁹¹ "[...] ett parlament uppdelat i två var för sig beslutande församlingar. Den ena församlingen (kammaren) är normalt direktvald, den andra ("övre") församlingen är normalt indirekt vald eller bygger på någon annan sorts representation t.ex. utnämningar eller arv." *NE i tjugo band, en modern och komprimerad version av det stora uppslagsverket*, Band 19, uppslagsord Tvåkammersystem, (Malmö, 2009) s 47.

Slutsats

Att närma sig Canetti som författare är att lära känna ett annorlunda sätt att gestalta ett narrativ eller att hantera frågeställningar. De frågor han ställer och de svar som han ger kan tyckas motstridiga ibland, men med ett större, mer filosofiskt, perspektiv så kan man ändå finna en konsekvens i berättandet.

Frågan att besvara var hur Elias Canettis politiska ståndpunkt avseende parlamentariska system tar sig uttryck i hans verk *Massa och makt*, med hänsyn tagen till begreppen demokrati och totalitarism. Efter att ha försökt snäva in de delar av hans verk som behandlar liknande frågor så blir svaret att Canetti otvetydigt tar avstånd från de totalitära system som undersökts, socialism och nationalsocialism.⁹² Han förespråkar dessutom uppenbart ett parlamentariskt system med folkvalda representanter. Avseende själva demokratibegreppet, definierat enligt Nationalencyklopedin (se ovan), så är Canetti också en förespråkare för demokrati. Hans syn på denna torde dock ligga närmare ett s.k. tvåkammersystem, ett system vanligt i förbundsstater. Förutsatt att den andra kammaren bygger på en meritokratisk representation, eller i alla fall någon sorts akademiskt urval, så skulle Canetti, enligt min mening, klart kunna förespråka en sådan demokrati. Thomas H. Falk menar i sin studie:

Further studies would surely confirm the Nobel Prize tribute: In his versatile writings the cosmopolitan Canetti attacks the sicknesses of our age and serves the cause of humanity with intellectual passion and moral responsibility.⁹³

Litteraturförteckning

Otryckta källor

<https://www.britannica.com/biography/Elias-Canetti>
2018-01-03.

<http://journals.sagepub.com/home/the>
2018-01-06.

https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1981/canetti-speech.html
2018-01-06.

Tryckta källor

Allen, Kieran, *Max Weber, A Critical Introduction*, Pluto Press, London, 2004.

⁹² Båda systemen faller under begreppet ”totalitarism” enligt ovanstående definition efter Nationalencyklopedin.

⁹³ Falk, s 159.

- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt*, Studentlitteratur AB, Lund, 2012.
- Canetti, Elias, *Förbländningen*, Modernista, Stockholm, 2011.
- Canetti, Elias, *Masse und Macht*, Claassen Verlag, Hamburg, 2011.
- Canetti, Elias, "Elias Canetti: Discussion with Theodor W. Adorno", *Thesis Eleven, Number 45*, 1-15, Massachusetts Institute of Technology, 1996.
- Canetti, Elias, *Massa och makt*, Claassen Verlag, Düsseldorf 1985.
- Canetti, Elias, *Facklan i örat- Berättelsen om mitt liv 1921-1931*, Bokförlaget Forum, Stockholm 1983.
- Donahue, William Collins, "Good-Bye to All That: Elias Canetti's Obituaries" i Lorenz, Dagmar, C.G. (red.), *A Companion to the Works of Elias Canetti*, Camden House, New York, 2004.
- Eagleton, Terry, *Ideology, An Introduction*, Verso, London, New York, 1991.
- Elbaz, Robert och Hadomi, Leah, "Elias Canetti, or, The Failing of the Novel", *American University Studies, Series III Comparative Literature vol. 57*, Peter Lang Publishing, Inc., New York, 1995.
- Elias Canetti- förvandlingens väktare* (antologi), Redaktör ej angiven, Carl Hanser Verlag, München, 1985, Forum ISBN 91-37-08754-1.
- Falk, Thomas, H., "Elias Canetti", *Twayne's World Authors Series, German Literature*, Georgia State University, Twayne Publishers New York, 1993.
- Jonsson, Stefan, *Crowds and Democracy : The Idea and Image of the Masses from Revolution to Fascism*, Columbia University Press, New York, 2013.
- Kellner, Douglas, *Jean Baudrillard – From Marxism to Postmodernism and Beyond*, Polity Press, Cambridge, 1989.
- Källström, Staffan, "Massan, eliten och civilisationens framtid", i Nils Runeby (red), *Framstegets arvtagare*, Natur och kultur, Stockholm, 2002.
- Le Bon, Gustave, *Massans psykologi*, Logik förlag, Helsingborg 2016.
- Liedman, Sven-Eric och Nilsson, Ingemar, "Om ideologi och ideologianalys", *Arachne, texter från Institutionen för idé och lärdoms historia vid Göteborgs universitet nr 6*, Göteborg 1989.
- Lipset, Seymour, Martin, "Political Sociology, i N.J. Smelser (red.), *Sociology: An Introduction*, John Wiley & Sons, Inc, New York, 1967.
- Lundquist, Lennart, *Flocken i massamhället*, Arkiv förlag, Lund, 2011.

Mack, Michael, "On the Contemporary Relevance of Elias Canetti's Theory of Power", *Orbis Litterarum*, 2008, Blackwell Publishing Ltd, 2008.

NE i tjugo band, en modern och komprimerad version av det stora uppslagsverket, Arne Ekman (red), NE Nationalencyklopedin AB, Malmö, 2009.

O'Connell, David (red.), *Elias Canetti*, Twayne Publishers, New York, 1993.

Olausson, Lennart, *Idéhistoriens egenheter, Teori- och metodproblem inom idéhistorien*, Symposium, Stockholm 1994.

Roberts, David, "Crowds and Power or The Natural History of Modernity: Horkheimer, Adorno, Canetti, Arendt", *Thesis Eleven, Number 45*, 39-68, Massachusetts Institute of Technology, 1996.

Vedung, Evert, *Det rationella politiska samtalet. Hur politiska budskap tolkas, ordnas och prövas*, Aldus/Bonniers, Stockholm, 1977.